

UDK: 355.311.5(497.5-3Dalmacija)"1945"
355.01(497.6-3Hercegovina)"1944/1945"
355.4(497.6Široki Brijeg)"1945"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 18. 3. 2016.
Prihvaćeno: 23. 6. 2016.

Pitanje autentičnosti izvješća 26. dalmatinske divizije 8. dalmatinskom korpusu od 16. veljače 1945. o zauzimanju Širokoga Brijega

VLADIMIR ŠUMANOVIĆ,
Zagreb, Hrvatska
vlado.sumanovic@gmail.com

U radu se analizira autentičnost objavljenoga dokumenta koji je, prema službenoj historiografiji socijalističke Jugoslavije, 26. dalmatinska divizija uputila 8. dalmatinskom korpusu 16. veljače 1945. godine. U dokumentu je opisan dolazak divizije na područje Hercegovine i dvodnevne bitke za Široki Brijeg 6. i 7. veljače. Zbog korištenosti u djelima istaknutoga jugoslavenskoga vojnog pisca i sudionika bitke za Široki Brijeg pukovnika Jugoslavenske narodne armije Nikole Anića ovaj je dokument smatran temeljnim povijesnim izvorom za rekonstrukciju te bitke, premda je zbog pet ključnih okolnosti njegova autentičnost krajnje dvojbeno. Razlozi za to nisu samo njegov sadržaj nego i izgled, koji se bitno razlikuje od ostalih objavljenih izvješća 26. dalmatinske divizije.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat; Široki Brijeg; 26. dalmatinska divizija; 8. dalmatinski korpus; vojna dokumentacija

Uvod

Široki je Brijeg u socijalističkoj Jugoslaviji imao položaj uporišta protivnika države i glavnoga središta "reakcionarne politike" u Hercegovini. U jugoslavenskoj je javnosti zauzimanje Širokoga Brijega od strane postrojbi 8. dalmatinskog korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) 1945. predstavljeno kao uništenje "te klice otrova".¹

U skladu s tim narativom službena historiografija socijalističke Jugoslavije interpretirala je i karakter dvodnevni borbi tijekom kojih je 7. veljače 1945. u večernjim satima Široki Brijeg zauzet. Velike civilne žrtve koje je Široki Brijeg doživio i tijekom borbi i nakon što su ga zauzele postrojbe 8. dalmatinskog korpusa predstavljene su kao posljedica žestoke obrane lokalne posade.²

¹ Ante Kragić, "Mostarska operacija na stranicama ratne 'Slobodne Dalmacije'", u: *Mostarska operacija*, ur. Ivo Matović (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1986), 67.

² Ante Biočić, "Mostarska operacija", u: *Mostarska operacija*, 118.

Dosljedno opisanom karakteru borbi za Široki Brijeg, krovna organizacija zadužena za objavljivanje dokumentacije iz razdoblja Drugoga svjetskog rata, Vojno-istorijski institut Jugoslavenske narodne armije, tiskala je prijepis dokumenta u kojem je detaljno opisana dvodnevna bitka za Široki Brijeg. Objavljeni dokument imao je karakter klasičnoga vojnog izvješća koje je postrojba – izravni akter bitke uputila nadređenom vojnom tijelu radi davanja obavijesti o toj vojnoj operaciji. Riječ je o izvješću 26. dalmatinske divizije upućenom 8. dalmatinskom korpusu 16. veljače 1945. godine.³ Nakon objave je spomenuti dokument citiran u djelima istaknutoga jugoslavenskoga vojnog pisca i ratnoga pripadnika 12. dalmatinske brigade 26. dalmatinske divizije Nikole Anića kao temeljni izvor za njegov opis bitke za Široki Brijeg.⁴

Zbog svojega značenja za službenu historiografiju socijalističke Jugoslavije vjerodostojnost toga dokumenta bila je neprijeporna unatoč okolnostima koje sustavnom analizom pokazuju da je nastao znatno nakon svojega nominalnog datuma.

Pet razloga neautentičnosti dokumenta

Prvi razlog

Dio dokumenta u kojem je opisan ratni put postrojbe od 30. siječnja do izdavanja nove zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa, odnosno do 4. veljače. Tijekom toga razdoblja postrojba je iz srednje Dalmacije prebačena u južnu Dalmaciju, a odande u zapadnu Hercegovinu. Spomenuto razdoblje opisano je u tekstu točke 1.

Prema tekstu točke 1, brigade iz sastava 26. dalmatinske divizije do 4. veljače stigle su na sljedeći prostor: “Jedinice naše Divizije bile su razmještene na prostoru Omiš – Split – Sinj – Kaštela – Trogir – Šibenik – Skradin. Prebacivanje jedinica iz Šibenika izvršeno je željeznicom do Splita. I, XI. i III. Prekomorska brigada u toku dana 30, 31. I. i 1. II. izvršile su ukrcaj svojih jedinica u luku Split i brodovima naše mornarice prebačene u Gradac (kod Makarske) i Pisak (kod Omiša), a odatle u nastupnom maršu stigle do položaja Vrgorac – Imotski. 31. januara XII. Brigada krenula je iz Sinja i stigla u Imotski 1. februara. Već 31. januara XI. Brigada stigla je i zauzela položaj Vrgorac – Vitina – Klo-

³ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. IV, knj. 33 (dalje: *Zbornik IV/33*) (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1970), 427-433.

⁴ Nikola Anić, “Dvadeset šesta dalmatinska divizija u mostarskoj operaciji”, u: *Mostarska operacija*, 231-232; Nikola Anić, *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske 1943. – 1945.* (Split: Udruga antifašističkih boraca i antifašista grada Splita, 2004), 222. U knjizi *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa* Anić je pogrešno naveo broj sveska u kojem je ovaj dokument objavljen te je umjesto oznake “tom IV, knj. 33” napisao “tom IV, knj. 18”. U vrijeme borbi za Široki Brijeg Nikola Anić bio je sekretar Saveza komunističke omladine Jugoslavije u 12. dalmatinskoj brigadi. Anić, “Dvadeset šesta dalmatinska divizija u mostarskoj operaciji”, 227. bilj. 2.

buk, sa ciljem da zadrži eventualno nadiranje neprijatelja u pravcu Vrgorca i dalje prema Imotskom.”

Zajedno s opisanim smjerom kretanja u tekstu točke 1, naglašena je prethodna zapovijed 8. dalmatinskog korpusa kao ključni razlog za opisano kretanje: “Na osnovu dobivene zapovjesti/ 30. januara otpočeo je pokret naših jedinica sa prostora dosadašnjeg smještaja u pravcu Vrgorac – Imotski, sa ciljem: (...)”⁵

U citiranom dijelu teksta točke 1 sporna je veza između spomenute zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa i navedenoga smjera kretanja, jer je zapovijed 8. dalmatinskog korpusa bila bitno drugačija. U njoj stoji da postrojbe 26. dalmatinske divizije, zajedno s Tenkovskom i Artiljerijskom brigadom, trebaju krenuti iz srednje Dalmacije na područje Imotskoga, a područje Vrgorca treba zauzeti nepotpuna 19. dalmatinska divizija.⁶

Prema tome, opisani smjer kretanja triju brigada 26. dalmatinske divizije naveden u točki 1 bio je kršenje, a ne provedba prvotne zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa od 30. siječnja, jer je u toj zapovijedi kao odredište cjelokupne 26. dalmatinske divizije označen Imotski, a ne široko područje između Vrgorca i Imotskoga.

Mogućnost da bi zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije samovoljno prekršilo prethodnu zapovijed na koju se naknadno poziva kao temelj za djelovanje tijekom opisanoga razdoblja iznimno je mala, ne samo zato što bi time podlijegala sankcijama zbog nepoštovanja jasno strukturiranoga zapovjednog sustava, nego poglavito stoga što u tom slučaju ne bi ni mogla stići na opisano mjesto. Različita odredišta koja je 8. dalmatinski korpus naveo 19. i 26. dalmatinskoj diviziji u svojoj zapovijedi od 30. siječnja nisu uvjetovala samo smjer kretanja tih postrojbi nego i prijevozna sredstva koja su se na tom putu trebala koristiti.

Ta je okolnost spomenuta i u citiranom dijelu točke 1, u kojem stoji da su tri brigade 26. dalmatinske divizije (1. i 11. dalmatinska brigada te 3. prekomorska brigada) “brodovima naše mornarice prebačene u Gradac (kod Markarske) i Pisak (kod Omiša), a odatle u nastupnom maršu stigle do položaja Vrgorac – Imotski”.

Da su brigade iz sastava 26. dalmatinske divizije doista krenule prema Vrgorcu, odnosno prema širokom području između Vrgorca i Imotskoga, a ne prema Imotskom, u tom bi slučaju dio svojega putovanja trebale prijeći brodovima namijenjenim dvjema brigadama 19. dalmatinske divizije. Na taj način, opisanom promjenom smjera kretanja, tri brigade 26. dalmatinske divizije ne samo da ne bi izvršile vlastiti zadatak nego bi i onemogućile dvije brigade

⁵ Zbornik IV/33, 427.

⁶ Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – Zbirka mikrofilмова gradiva iz stranih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku, VIII. korpus NOV i PO Hrvatske (dalje: 1450), mikrofilm D-1185, rola br. 12, snimak 150-151; *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. V, knj. 37 (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1968), 518-519: Zapovijed 8. dalmatinskog korpusa od 30. 1. 1945.

19. dalmatinske divizije u izvršenju zadatka. Da se opisani slučaj doista dogodio, bio bi ili prethodno naveden u novoj zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa, kojom bi se prethodna zapovijed od 30. siječnja sasvim ili djelomično stavila izvan snage, ili bi bio u naknadnom izvješću 8. dalmatinskog korpusa kao primjer samovoljnoga kršenja prethodno navedenog smjera kretanja od strane zapovjedništva 26. dalmatinske divizije. S obzirom na to da bi se promijenjeni smjer kretanja triju brigada 26. dalmatinske divizije odrazio i na vrijeme putovanja 19. dalmatinske divizije, bio bi zabilježen i u njezinim naknadnim izvješćima.

Kako opisani smjer kretanja nije zabilježen u dokumentaciji ni jedne od tih dviju postrojbi, ni 8. dalmatinskog korpusa ni 19. dalmatinske divizije, razumno je zaključiti da se on nije ni dogodio, odnosno da citirani dio točke 1 nije autentičan.

Na to, osim iznesenih razloga, upućuju i druge okolnosti. Čak i ako se zanemari zapovijed 8. dalmatinskog korpusa od 30. siječnja i pitanje prijevoznih sredstava do odredišta navedenih u toj zapovijedi, činjenica je da prisutnost triju brigada 26. dalmatinske divizije u okolici Vrgorca, odnosno u Vrgorcu i na širokom području između Vrgorca i Imotskoga, nije zabilježila ni jedna druga postrojba NOVJ-a koja se u to vrijeme (od 31. siječnja do 4. veljače) nalazila na tom području.

Od 31. siječnja do 4. veljače na području sjeverno od Vrgorca, odnosno na prostoru između Vitine i Ljubuškoga, nalazila su se dva bataljuna 3. dalmatinske brigade i glavnina 4. dalmatinske brigade iz sastava 9. dalmatinske divizije. Na opisani prostor 4. veljače stigla je 12. hercegovačka brigada iz sastava 29. hercegovačke divizije, a dan poslije, 5. veljače, 19. dalmatinska divizije sa svoje dvije brigade, 6. i 14. dalmatinskom brigadom.

U izvješću 12. hercegovačke brigade 29. hercegovačke divizije spominje se prisutnost postrojbi iz sastava 9. i 19. dalmatinske divizije, a brigade 26. dalmatinske divizije se ne spominju.⁷ U izvješću 19. dalmatinske divizije 8. dalmatinskom korpusu spominje se da su u Ljubuški njezine dvije brigade ušle bez borbe te su ondje zatekle postrojbe iz sastava 9. dalmatinske divizije i 29. hercegovačke divizije.⁸ U monografiji 4. dalmatinske brigade opisani su sukobi na opisanom prostoru od 29. siječnja do 4. veljače u kojima se također ne spominje prisutnost brigada iz sastava 26. dalmatinske divizije.⁹

Dakle, iz dostupnih izvora proizlazi da se postrojbe 26. dalmatinske divizije nisu nalazile na području između Vrgorca i Ljubuškoga od 31. siječnja do 4. veljače.

Ako se i zanemare izvješća i službene monografije svih spomenutih postrojbi NOVJ-a koje su se tijekom opisanoga razdoblja nalazile na tom području,

⁷ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. IX, knj. 8 (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1969), 581-582: 12. hercegovačka brigada 29. hercegovačkoj diviziji 14. 2. 1945.

⁸ *Zbornik IV/33*, 704-705: 19. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 27. 2. 1945.

⁹ Mate Šalov, "Četvrta brigada u borbama za Mostar", u: *Mostarska operacija*, 162-190.

činjenica je da se prisutnost na tom području ne spominje ni u monografijama dviju od tri brigade iz sastava 26. dalmatinske divizije koje su, prema citiranom tekstu, iz Gradca kraj Makarske i Piska kraj Omiša “u nastupnom maršu stigle do položaja Vrgorac – Imotski”. U monografijama 1. dalmatinske i 3. prekomorske brigade izričito se kaže da su one stigle u Imotski¹⁰ te se, u skladu sa zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa od 30. siječnja, Vrgorac i ne spominje, a u monografiji 11. dalmatinske brigade tvrdi se da je ta brigada stigla u Vrgorac prema zapovijedi 26. dalmatinske divizije.¹¹ Međutim, osim što spomenuta zapovijed 26. dalmatinske divizije nije dana ni u prijepisu niti je čak prepričana, za nju se ne kaže ni kada je objavljena. Zato se podatak u monografiji 11. dalmatinske brigade ne može se smatrati vjerodostojnim.

Da ni jedna postrojba 26. dalmatinske divizije, uključujući 11. dalmatinsku brigadu, nije bila na tom prostoru osim iz spomenutih izvora proizlazi i iz zadnje rečenice teksta točke 1. Dugotrajne i iscrpljujuće borbe koje su od Ljubuškoga do Vitine trajale od 28. siječnja do 4. veljače u opisanom dijelu izvješća sažete su u iznimno kratak i krajnje neprecizan opis, koji se nadovezuje na prethodnu rečenicu u kojoj je spomenuta prisutnost 11. dalmatinske brigade: “Već 31. januara XI. Brigada stigla je i zauzela položaj Vrgorac – Vitina – Klobuk, sa ciljem da zadrži eventualno nadiranje neprijatelja u pravcu Vrgorca i dalje prema Imotskom. Neprijateljske snage nalazile su se na liniji Š. Brijeg – Ljubuški – Čapljina, a iz Metkovića, pošto je porušio most, povukao se u pravcu Čapljine.”¹²

Ako je do tog dijela izvješća i postojala sumnja je li se barem 11. dalmatinska brigada iz 26. dalmatinske divizije nalazila na području sjeverno od Vrgorca, po ovim dvjema rečenicama sasvim je jasno da nije. Posve je nevjerovatno da bi 11. dalmatinska brigada, da se doista nalazila na “položaju Vrgorac – Vitina – Klobuk”, kao prvi, najvažniji i u konačnici jedini podatak s tog pravca navela neprovjeren događaj sa drugog operativnog područja kojem nije prisustvovala (rušenje mosta kraj Metkovića).

Da je 26. dalmatinska divizija doista htjela naglasiti rušenje mosta kao manifestaciju protivničke slabosti, spomenula bi rušenje mosta na rijeci Trebižat između Ljubuškoga i Vitine. Most je srušila satnija iz sastava I. bojne IX. ustaškoga djelatnoga stajaćeg zdruge nakon neuspješnoga pokušaja prebacivanja satnije na desnu obalu rijeke. Ta činjenica jasno stoji ne samo u izvješću zdruge za 31. siječnja¹³ nego i u monografiji 4. dalmatinske brigade, čija se glavnina tada nalazila na tom području.¹⁴

¹⁰ Mirko Novović, Stevan Petković, *Prva dalmatinska proleterska brigada* (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1986), 377; Radule Buturović, “Borbe za oslobođenje Mostara”, u: *Mostarska operacija*, 282.

¹¹ Milan Rako, Slavko Družijanić, *Jedanaesta dalmatinska (biokovska) brigada* (Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1987), 273.

¹² *Zbornik IV/33*, 427-428.

¹³ *Zbornik IV/33*, 810: IX. ustaški zdrug Ustaškoj vojnici 3. 2. 1945.

¹⁴ Šalov, “Četvrta brigada u borbama za Mostar”, 183.

U skladu s tim, na osnovi dostupnih izvora može se zaključiti da se na navedenom području između Vrgorca i Ljubuškoga nije nalazila ni jedna brigada iz sastava 26. dalmatinske divizije. Više je razloga za to: zapovijed 8. dalmatinskog korpusa od 30. siječnja, koji je čitavu 26. dalmatinsku diviziju uputio u Imotski, zatim pitanje prijevoza do Vrgorca, činjenica da prisutnost 26. dalmatinske divizije nije zabilježena ni u jednom izvješću drugih partizanskih postrojbi sa spomenutog područja, te u konačnici činjenica da ni jedna brigada iz sastava 26. dalmatinske divizije nije mogla navesti ni jedan značajan događaj kojem je prisustvovala u razdoblju boravka na navedenom području tijekom opisanoga vremena.

Prema tome, sumiranjem analiziranoga čitavog teksta pod točkom 1, uključujući uvodni dio u kojem je zapovijed 8. dalmatinskog korpusa od 30. siječnja kao okvir za kasnije djelovanje 26. dalmatinske divizije i drugi dio teksta točke 1, unutar kojega je opisan borbeni put 26. dalmatinske divizije od 30. siječnja do 4. veljače, može se zaključiti da opisani tekst djeluje posve neautentično.

Drugi razlog

Osvrt na dvodnevne bitke za Široki Brijeg. U ovom dijelu dokumenta, koji je s obzirom na razdoblje na koje se spomenuto izvješće odnosi (30. siječnja do 8. veljače) njegov ključni dio, opisan je tijek bitke za Široki Brijeg. Smisao osvrta bio je u tome da se usporedbom podataka kojima je zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije raspolagalo prije bitke i raščlambom postupaka njezinih brigada tijekom bitke iznese zaključak u kojoj su mjeri prethodni podaci bili točni. Osvrt na bitku obrađen je u točki 9, a sadržajno se odnosi na tijek bitke opisane pod točkama 2, 3 i 4.

Opisani dio dokumenta može se smatrati neautentičnim zbog zaključka koji ne odgovara podacima navedenim u prethodnim točkama. Spomenuti zaključak iznesen u točki 9 glasi: "Vojno-obavještajna služba dobro je funkcionisala. Ranije prikupljeni podaci umnogome se podudaraju sa stvarnim stanjem neprijatelja."¹⁵

Da je citirana tvrdnja bila točna, to bi značilo da je zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije prije početka bitke za Široki Brijeg raspolagalo točnim podacima o broju i smještaju obrane. No usporedbom navedenoga zaključka s opisom bitke u prethodnim točkama ovoga dokumenta može se zaključiti da je taj zaključak netočan, odnosno da nema temelj u prethodno iznesenim podacima. Za to postoje tri ključna razloga.

Prvo, u citatu iz točke 9 izričito se spominju "ranije prikupljeni podaci" te se kaže da su se oni pokazali točnima. Spomenuta tvrdnja odnosila se na podatke iz točke 2, u kojoj je naveden sastav obrane Širokoga Brijega: "Neprijateljske snage u Širokom Brijegu koje su vodile sa nama borbu bile su: I. i III. bataljon II.

¹⁵ *Zbornik IV/33*, 432.

Gorske pukovnije, I, II. i III. Bojna 370. regimente, 2 baterije i jedna četa P.K. topova. Ukupno neprijateljske snage brojale su oko 4.500 vojnika.”¹⁶

U skladu s tim citatom, tvrdnja iz točke 9 mogla bi se smatrati točnom jedino ako je navedenim podacima iz točke 2 zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije raspolagalo prije početka napada. Međutim, ako se pogleda cjelokupni tekst u točki 2, očito je da su “ranije prikupljeni podaci” bili posve drugačiji. U prvoj rečenici točke 2 izričito stoji: “4. februara Divizija je dobila zapovjest od Štaba VIII. Udarnog korpusa da u sadejstvu jedinica IX. Udarne divizije napadne i likvidira neprijateljsko uporište Široki Brijeg.”¹⁷ Važnost te zapovijedi dodatno je potvrđena u točki 4, u kojoj stoji: “Prilaže se zapovjest od 4. II. 1945.”¹⁸

U zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa na koju se referira tekst u točkama 2 i 4 ovoga izvješća¹⁹ nalazili su se i podaci o sastavu i broju posada u Mostaru, Nevesinju i Širokom Brijegu. Za Široki Brijeg navedeno je da se u njemu nalaze sljedeće postrojbe: 600 vojnika I. bojne 370. pukovnije 369. divizije, 700 vojnika III. bojne iste postrojbe, 600 vojnika neutvrđene bojne iste postrojbe, 300 mornara dodanih toj postrojbi i ustrojenih u dvije satnije (čete), 30 vojnika Feld-žandarmerije, 300 pripadnika Crne legije pod zapovjedništvom Frane Vege, 590 vojnika II. bojne IX. ustaškog zdruga IX. hrvatske divizije, 700 vojnika III. bojne iste postrojbe, 1700 vojnika I., IV. i V. bojne IX. ustaškog zdruga, 550 vojnika II. bojne 2. gorske pukovnije II. gorskog zdruga, 200 do 400 pripadnika lokalne milicije (odnosno zelenokadrovaca), 160 vojnika dviju baterija 369. artiljerijske pukovnije i 800 vojnika s dopunskom baterijom²⁰ – dakle, ukupno 7230 (odnosno 7430) vojnika.

Tom broju treba dodati i tisuću pripadnika lokalne milicije iz Rakitnoga²¹ s obzirom na to da su oni, prema tekstu izvješća pod točkom 3, operativno vezali cjelokupnu 3. prekomorsku brigadu 26. dalmatinske divizije: “Jedinice III. Prekomorske brigade za čitavo vrijeme ove borbe nalazile su se na položaju Vukojevo – Izbično u cilju obezbjeđenja u pravcu Rakitno. Vodile su manje okršaje (čarkanja) sa zelenokadrovcima.”²²

Zajedno sa spomenutom borbenom grupom ukupni broj posade u Širokom Brijegu iznosio bi 8230 (odnosno 8430) vojnika.

Usporedbom tih podataka unutar zapovijedi za napad na Široki Brijeg s podacima o sastavu širokobriješke posade u točki 2, očito je da se oni znatno razlikuju ne samo u opisu brojnoga stanja nego i glede posada od kojih je obrana bila sastavljena. Na temelju toga očito je da je zaključak iz točke 9 prema

¹⁶ *Zbornik* IV/33, 428.

¹⁷ *Zbornik* IV/33, 428.

¹⁸ *Zbornik* IV/33, 430.

¹⁹ Ovu je činjenicu uredništvo zbornika dokumenata jasno naglasilo. *Zbornik* IV/33, 428, bilj. 6.

²⁰ *Zbornik* IV/33, 123: Zapovijed 8. korpusa za napad na Široki Brijeg od 4. 2. 1945.

²¹ *Zbornik* IV/33, 124: Zapovijed 8. korpusa za napad na Široki Brijeg od 4. 2. 1945.

²² *Zbornik* IV/33, 430.

kojem su se “ranije prikupljeni podaci umnogome” podudarali “sa stvarnim stanjem neprijatelja” činjenično netočan, a time i logički besmislen.

Drugo, zaključak iz točke 9 djeluje krajnje nevjerodostojno čak i ako se zanemare podaci iz zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa te ako se on usporedi sa sastavom širokobriješke obrane navedenim u točki 2 i tijekom prvoga dana bitke navedenim u točki 3. U tekstu točke 3 stoji: “XII. Brigada, koja je napadala sjeverno, u toku 6. ov. mj. u 12 sati sa jednim svojim bataljonom izbila je do samog sela Knežpolje i uspjela je da uništi jednu kompletnu neprijateljsku bateriju, a sa glavnim snagama vodila je borbu za s. Čavar i Dubravu. U međuvremenu sa pravca Mostara, neprijatelj je uspio da se probije kroz osiguravajuće dijelove II. Dalmatinske prol. brigade, između Grabove Drage i G. Graca, te je napao jedinice XII. Brigade sa leđa. Istovremeno, neprijatelj je poduzeo napad iz Š. Brijega, tako da je XII. Brigadu prisilio na povlačenje na položaj Lončar – Mosor. Izviđački vod i jedna četa I. Brigade uspjeli su da izbiju na samo Cigansko Brdo. Ali usljed neprijateljske artiljerijske vatre i povlačenja XII. Brigade, primorani su da se povuku, te je neprijatelj ponovo zauzeo cijelo Cigansko Brdo i time jako ometao napredovanje jedinica I. Brigade.”²³

Iz citiranoga dijela točke 3 očito je da je protivnička vojnička postrojba (neutvrđenoga sastava i broja) svojom intervencijom iz pravca Mostara znatno poremetila prvotne planove zapovjedništva 26. dalmatinske divizije s obzirom na to da su zbog odbacivanja 2. dalmatinske brigade (iz sastava 9. dalmatinske divizije) na povlačenje sa zauzetih položaja bile prisiljene i dvije brigade 26. dalmatinske divizije: 1. i 12. dalmatinska brigada. Usporedbom prodora (neutvrđene postrojbe) iz Mostara s popisom protivničkih postrojbi iz točke 2 nije jasno je li u točki 2 uračunata i postrojba koja je poduzela intervenciju iz Mostara. Premda se zbog rečenične konstrukcije točke 2 čini da jest (frazo: “neprijateljske snage u Širokom Brijegu koje su vodile sa nama borbu bile su /.../”), iz opisa borbe u točki 3 nameće se suprotan zaključak s obzirom na to da su intervencijom (nepoznate) postrojbe iz Mostara čak tri brigade NOVJ-a vraćene na svoje prvotne položaje, uslijed čega se može zaključiti da je spomenuti prodor iz pravca Mostara bio neočekivan, što bi upućivalo na zaključak da zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije nije računalo sa sudjelovanjem te postrojbe.

Treće, tekst u točkama 2, 3 i 9 djeluje neautentično čak i ako se zanemare podaci iz prethodna dva argumenta. Ključni razlog za to jest izostanak osnovnoga smisla osvrta u ovom izvješću. Umjesto da se jasno usporede podaci o posadi u Širokom Brijegu na temelju kojih je planiran napad i sastav širokobriješke posade nakon zauzimanja mjesta i na temelju toga iznesu konkretni zaključci, u izvješću su toj temi posvećene dvije (citirane) rečenice u točki 9. Već zbog toga, čak i kada ne bi bilo nelogičnosti opisanih u prethodna dva argumenta, spomenuto bi izvješće djelovalo krajnje nevjerodostojno.

²³ Zbornik IV/33, 429.

Razlog za to je, osim krajnje šturog osvrta opisanog u samo dvije rečenice točke 9, i izrazito ležeran odnos prema opisanom prodoru neutvrđene protivničke postrojbe iz Mostara u citiranom dijelu točke 3. Izostanak detaljnijega opisa toga prodora djeluje iznimno nelogično, pogotovo ako se uzme u obzir da je izvješće prema službenom datumu svojega nastanka napisano 16. veljače, odnosno deset dana nakon spomenutog događaja. U skladu s tim, krajnje je nevjerojatno da u deset dana od tog događaja obavještajna služba 26. dalmatinske divizije o njemu nije imala detaljnije podatke, premda su se do nastanka izvješća ne samo Široki Brijeg nego i Mostar, iz kojega je poduzet spomenuti napad, nalazili pod nadzorom postrojbi NOVJ-a.

Opisani napad bio je jedan od ključnih čimbenika u dvodnevnoj bitci za Široki Brijeg jer su njime anulirani prethodni uspjesi triju brigada NOVJ-a. Umjesto da se zbog toga objasni ne samo sastav postrojbe koja je intervenirala iz Mostara u Široki Brijeg nego i njezin način rada, odnosno pitanje je li poduzela intervenciju prema vlastitoj procjeni situacije ili na temelju prethodno dobivenih podataka od postrojbi koje su se u to vrijeme nalazile u Širokom Brijegu, u tekstu izvješća ta je tema posve zaobiđena te opisana kao da se spomenuti napad dogodio nekoj drugoj postrojbi NOVJ-a s kojom 26. dalmatinska divizija nije imala nikakve veze. Uslijed toga, neautentičnim dijelom izvješća može se smatrati ne samo citirani dio točke 9 nego i citirani dio točke 3 u kojem je krajnje površno opisana spomenuta bitka.

Sumirajući sva tri razloga u kontekstu ovoga argumenta, može se zaključiti da se opisanom raščlambom dijelova izvješća u točkama 2, 3, 4 i 9 tekst u svim tim točkama može smatrati nevjerodostojnim, odnosno neautentičnim, jer ni po logičkoj međuovisnosti ni po sadržaju ne djeluje kao dio iscrpnoga vojničkog izvješća napisanog nedugo nakon završetka važne vojne operacije. Suprotno tome, zbog iznošenja međusobno proturječnih podataka, izostavljanja ključnih podataka te uslijed naglašavanja proizvoljnih zaključaka analizirani dio izvješća djeluje kao da je pisan radi njegova prezentiranja široj javnosti, koja događaju na koji se izvješće odnosi nije izravno svjedočila.

Treći razlog

Opis samostana. U izvješću je franjevačkom samostanu u Širokom Brijegu posvećena velika važnost te je njegov opis detaljno prikazan u točkama 2, 3 i 9. U tim je dijelovima samostan prikazan ne samo kao jedan od objekata u kojem je smještena protivnička posada nego i kao njezino "najjače uporište", kako je naglašeno u osvrtu na dvodnevnu bitku u točki 9.²⁴

Opis samostana prezentiran je na temelju podataka iz točaka 2 i 3. U točki 2 samostan je spomenut kao jedan od protivničkih vojnih objekata, a u točki 3 opisan je način na koji ga je zauzela 11. dalmatinska brigada iz sastava 26. dalmatinske divizije.

²⁴ Zbornik IV/33, 433.

U točki 2 stoji: “Glavni neprijateljski obranbeni položaj nalazio se je u neposrednoj okolini Širokog Brijega, a najjače utvrđene tačke bile su manastir sa gimnazijom, duvanska stanica i Cigansko Brdo.”²⁵

Citirani podatak može se smatrati netočnim ako se uspoređi s informativnim izvješćem o položaju širokobriješke posade koje je dostavljeno zapovjedništvu 8. dalmatinskog korpusa 5. veljače, odnosno dan prije početka napada.

U izvješću stoji sljedeće: “Neprijateljska vojska drži pet sljedećih položaja u Širokom Brijegu. Najvažniji i najutvrđeniji je Šuškov brijeg ispod samostana, Rezići – Burića brijeg. Na tom dva kilometra dugom prostoru svakih 25 do 40 metara se nalazi jedan suhozemni zidni bunker, sa posadom od pet do šest ljudi, međusobno povezani kamenim zidom. Drugi položaj se nalazi od ‘Klanca’ pa do Ciganskog brda – Miličina gomila, ali koji se prekida od groblja Sajmište pa do Miličine gomile. Dakle ovaj položaj se veže od Klanca prema Puringaju i kamene ograde oko duhanske stranice i produžuje se do groblja Sajmište odakle je prekinut sve do Ciganskog brda – Miličine gomile, gdje se nalazi jedan bunker sa 20 vojnika 369. legionarske divizije i 30 milicionara. Treći položaj se nalazi na Čavarovu brdu, u tvrdo građenoj talijanskoj utvrdi. Ovaj položaj su zaposjele ustaše koje pripadaju 9. satniji II. bojne II. ustaškog zdruge. Ovaj položaj ima dobar domet na sve strane. Četvrti položaj je u glavnom položaj brdskih topova kalibra 80 mm kao i položaj za udaranje s boka u Šuškov brijeg. Tu se nalazi oko 150 njemačkih vojnika i 8. ustaška satnija kojom zapovijeda ustaški zastavnik Stojić, dok sa ustašama na Ciganskom brdu zapovijeda zastavnik Nenadić, s ustašama na Burića brijegu ustaški natporučnik Šimunović. Peti položaj je u selu Knešpolje, gdje ima oko 100 vojnika, koji imaju zadaću čuvati most između Uzarića i Knešpolja. Tenkova i blindiranih vozila nema. Od motorizacije dvanaest kamiona od kojih su tri luksuzna i devet teretnih. Sva područja ispred položaja su minirana. Iz ovoga se vidi da je sjeverna i sjeveroistočna strana slabije utvrđena, ali taj je položaj ujedno najteži jer je vrlo brdoviti.”²⁶

Iz teksta izvješća vidljivo je da su pripadnici obavještajne službe 8. dalmatinskog korpusa raspolagali preciznim podacima o broju i smještaju posade u Širokom Brijegu. Prema njihovim podacima, posada u Širokom Brijegu imala je pet glavnih uporišta, od kojih ni jedno nije bio samostan. Ta je činjenica naglašena u citiranom dijelu izvješća u opisu prvoga uporišta (“najvažniji i najutvrđeniji je Šuškov brijeg ispod samostana, Rezići – Burića brijeg”), na temelju kojega je jasno da je zapovjedništvo 8. dalmatinskog korpusa najkasnije 5. veljače znalo da samostan nije vojni objekt širokobriješke posade. Na tu činjenicu upućuje i zemljovid s ucrtanim položajima posade u Širokom Brijegu, iz kojega se vidi da se prema obavještajnim podacima 8. dalmatinskog korpusa posada nije nalazila u samostanu. Taj je zemljovid objavljen u ratnoj mono-

²⁵ Zbornik IV/33, 428.

²⁶ HR-HDA-1450, mikrofilm D-1181, rola br. 8, snimak 528-530; Hrvoje Mandić, “Borbe za Široki Brijeg od studenog 1944. do 7. veljače 1945.,” *Polemos. Časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* XVI (2013), br. 32: 16-17: Izvješće 8. dalmatinskog korpusu od 5. 2. 1945.

grafiji 11. dalmatinske brigade, odnosno postrojbe kojoj je bilo zapovjedbno zauzimanje samostana.²⁷ Na temelju toga zemljovida očito je da je zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije, čak i da joj zapovjedništvo 8. dalmatinskog korpusa nije prosljedilo tekst spomenutoga obavještajnog izvješća, najkasnije tijekom zauzimanja samostana tijekom dvodnevne bitke za Široki Brijeg postalo svjesno da se protivnička posada ne nalazi u prostorijama samostana. U suprotnom objavljeni zemljovid ne bi imao smisla te ne bi ni bio objavljen kao povijesni izvor u monografiji postrojbe koja je zauzela samostan. U skladu s tim, citirana tvrdnja iz točke 2 prema kojoj je jedna od najutvrđenijih točaka bio “manastir s gimnazijom” djeluje kao potpuna dezinformacija osobe koja nije prisustvovala ni prikupljanju podataka o rasporedu širokobriješke posade prije bitke ni samom činu zauzimanja samostana.

U točki 3 stoji: “7. februara u 5 sati preduzet je ponovni napad. III. bataljon XI. Brigade, uz podršku tenkova i artiljerije, a naročito uz usku saradnju tenkova, u 8.45 sati upada u samostan i poslije kratke borbe zauzima ga. Neprijatelj se povlači prema gradu, a ovi ga progone.”²⁸

Iz citiranoga dijela opisa drugoga dana bitke za Široki Brijeg stječe se dojam kao da je 3. bataljun 11. dalmatinske brigade u 8:45 ušao u samostanski kompleks i zauzeo ga nakon vremenski neodređene “kratke borbe”, nakon čega se posada koja se nalazila u samostanu povukla u smjeru Širokoga Brijega.

Spomenuta tvrdnja može se smatrati netočnom iz nekoliko razloga. Prvo, čak i ako se zanemare prethodni podaci iz kojih je očito da samostan nije bio vojni objekt i pođe od pretpostavke da je on to bio na temelju dijela citata koji to sugerira (“/.../ poslije kratke borbe zauzima ga. Neprijatelj se povlači prema gradu, a ovi ga progone”), nelogično je da u izvješću pisanom prema nominalnom nadnevku devet dana nakon opisanog događaja nije navedeno koja se postrojba nalazila u samostanu prije nego što ga je zauzeo 3. bataljun 11. dalmatinske brigade. Nije spomenuto ni koliko je bilo stradalih u opisanoj bitci za zauzimanje samostana.²⁹ Zbog izostanka tih podataka navedeni opis zauzimanja samostana djeluje krajnje nevjerodostojno.

Drugo, u citiranom dijelu točke 3 stoji da je samostanske zgrade “poslije kratke borbe” zauzeo 3. bataljun 11. dalmatinske brigade. Taj je podatak krajnje dvojben ako se uspoređi s podacima iz monografije 11. dalmatinske brigade. U njoj stoji da je prvotni zadatak zauzimanja samostana imao 2. bataljun te brigade,³⁰ ali su zbog velikoga otpora protivničke posade drugoga dana bitke u samostan poslani dijelovi svih četiriju bataljuna, od kojih je prvi u prostorije

²⁷ Rako, Družijanić, *Jedanaesta dalmatinska (biokovska) brigada*, 280.

²⁸ *Zbornik IV/33*, 429.

²⁹ U monografiji 11. dalmatinske brigade stoji da je bitka “tokom zauzimanja zgrada konvikta, samostana i gimnazije” bila “žestoka” i da “nije prošla bez ozbiljnih gubitaka na obje strane – kod napadača i kod branioca” (Rako, Družijanić, *Jedanaesta dalmatinska /biokovska/ brigada*, 287). Premda ta tvrdnja nije potvrđena nikakvim izvorima, u ovom je kontekstu indikativna jer je posve suprotna citiranom dijelu izvješća u točki 3.

³⁰ *Isto*, 280.

samostana ušao 1. bataljun, odnosno njegova 1. četa koja je djelovala na pravcu napada 4. bataljuna.³¹ Suprotno spomenutom neodređenom razdoblju zauzimanja samostana, u monografiji je (doduše, bez navođenja izvora) naglašeno da je samostan konačno zauzet u 10 sati.³²

Usporedbom podataka iz citiranoga dijela izvješća u točki 3 i podataka iznijetih u monografiji 11. dalmatinske brigade vidljivo je da se oni razlikuju do mjere koja sugerira da su ih kreirale osobe koje nisu sudjelovale u istoj bitci. S tim u vezi treba napomenuti da se u monografiji 11. dalmatinske brigade, objavljenoj 1987., ne citira tekst toga izvješća, čime se otvara i pitanje odnosa autora monografije prema ovom dokumentu.

Treće, iz citiranoga dijela točke 3 stječe se dojam da je samostan, nakon što ga je zauzeo 3. bataljun 11. dalmatinske brigade, ostao pod njezinim nadzorom nedugo nakon 8:45 dana 7. veljače. No u monografiji triju legionarskih divizija *Wehrmachta* stoji da je nakon tog razdoblja borbena grupa iz Širokoga Brijega uspjela nakratko zauzeti samostan te da je on u ponovnom napadu postrojbi NOVJ-a konačno zauzet u 15:30 toga dana.³³

Premda opisi bitke za samostan prezentirani u monografijama 11. dalmatinske brigade i triju legionarskih divizija *Wehrmachta* ne moraju biti činjenično točni, u ovom kontekstu vrijedi ih navesti kao prilog sadržajnoj nepreciznosti podataka navedenih u točki 3 ovoga izvješća.

U skladu sa svime rečenim, može se zaključiti da je citirani dio izvješća u točkama 2, 3 i 9 u kojem je opisan franjevački samostan u Širokom Brijegu sročeno krajnje propagandistički, bez iznošenja konkretnih podataka karakterističnih za vojno izvješće. Štoviše, usporedbom opisanoga dijela izvješća s drugim navedenim izvorima u kojima je opisan samostan očito je da je faktografski posve suprotan spomenutim (međusobno nepovezanim) izvorima. Zato se opis samostana u navedenim trima točkama ovoga izvješća može smatrati neautentičnim, odnosno naknadno konstruiranim za dnevopolitičke potrebe vremena u kojem je prijepis ovoga dokumenta objavljen i citiran kao ključni izvor za dvodnevnu bitku za Široki Brijeg.

Četvrti razlog

Izostavljanje dvaju važnih događaja na operativnom području divizije. Prvi događaj prešućen u izvješću jest likvidacija širokobrijeških franjevaca, koju je Josip Broz Tito zapovjedio još prije početka napada na Široki Brijeg i o tome izvijestio zapovjednika britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOVJ-a

³¹ Isto, 287.

³² Isto, 288.

³³ Franz Schraml, *Hrvatsko ratište. Njemačko-hrvatske legijske divizije – 369., 373., 392. pješ. div. (hrv.) – njihove izobrazbene i doknadne izobrazbene postrojbe* (Zaprešić: Brkić i sin, 1993), 104; Mandić, "Borbe za Široki Brijeg", 22. U ovom kontekstu vrijedi reći da je Schramlovo djelo navedeno kao relevantan izvor u: *Mostarska operacija*, 222, 244.

Fitzroya Macleana.³⁴ Izostavljanje tog događaja posebno je nelogično ako se uzme u obzir da je on (u promidžbenom obliku) naveden u partizanskom tišku nakon završetka borbi za Široki Brijeg. Dana 16. veljače u listu *Politika*, koji je izlazio u Beogradu, objavljen je članak “Kako je zadobivena pobjeda nad ustaško-fratarskom tvrđavom”, u kojem je stajalo da je franjevački samostan u Širokom Brijegu bio snažno vojno uporište i da su tamošnji franjevci poginuli u borbi prilikom njegova zauzimanja od strane postrojbi NOVJ-a.³⁵

S obzirom na protek vremena od trenutka likvidacije do (navodnoga) nastanka izvješća, posve je nevjerojatno da u ovom izvješću događaj ne bi bio spomenut, jer je bio previše važan da bi ga se prešutjelo. U skladu s tim, nelogičnim se čini da bi istoga dana, 16. veljače, list pod nadzorom Vrhovnoga štaba potvrdio likvidaciju franjevaca opisavši je sastavnim dijelom borbi za samostan, a zapovjedništvo divizije na čijem je operativnom području likvidacija provedena u svojem službenom izvješću izostavilo taj događaj.

Zbog toga izostavljanje tog događaja u izvješću djeluje nevjerodostojno, a samo izvješće neautentično.

Druga činjenica izostavljena u izvješću odnos je prema lokalnom stanovništvu.³⁶ Ona je također bila iznimno važna, što je vidljivo na temelju toga što je spomenuta i u kasnijim izvješćima ove divizije. U izvješću političkoga komesara 26. dalmatinske divizije potpukovnika Dušana Koraća političkom

³⁴ Dušan Biber, ur., *Tito-Churchill. Strogo tajno* (Beograd; Zagreb: Arhiv Jugoslavije; Globus, 1981), 445; Fitzroy Maclean Foreign Officeu 8. 2. 1945. Okolnosti i pozadina Macleanova izvješća o Titovoj odluci opisane su u: Vladimir Šumanović, “Zamjena uloga: Kako su u poratnoj propagandi ubojice lagali o žrtvama”, *Stopama pobijenih IX* (2016), br. 1 (16): 17-21.

³⁵ Dio teksta iz članka objavljenog u *Politici* citiran je u: Viktor Novak, *Magnum Crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj* (Beograd: Nova knjiga, 1989), 658.

³⁶ Odnos partizanskih postrojbi prema hrvatskom stanovništvu na prostoru zapadne Hercegovine vidljiv je iz izvješća III. odsjeka Odjeljenja za zaštitu naroda 8. dalmatinskog korpusa III. odsjeka Odjeljenja za zaštitu naroda za Hrvatsku od 12. siječnja 1945., u kojem stoji: “Jedinice IX. divizije na položaju oko Širokog brijega zamjenile su jedinice XXIX. Hercegovačke divizije. Stanovništvo se je tužilo na hrdjav postupak od strane boraca te jedinice i kako navode, da su pojedini borci govorili, da su oni klali 41 g. a da će oni za to sada klati njih. Izgleda da je bilo dosta neorganizovanog uzimanja hrane. Prema nekim podacima izgleda, da su borci iste divizije silovali neke djevojke istih sela. Borci iste divizije zalazili su po pojedinim kućama i tražili od seljaka, da im dadu za jesti šunke ili ostalih boljih jela. U selu Čitluku u blizini Mostara gde je boravila IV. Dalm. brigada, jedan fratar za vrijeme mise održao je propovijed, na kojoj je istakao dobro držanje Dalmatinaca u odnosu prema stanovništvu. Medjutim govor je bio usmjeren u cilju što većeg zaoštavanja odnosa između Dalmatinaca i Hercegovaca kao i stanovništva prema svojoj vojsci, našto mu je od strane štaba brigade skrenuta pažnja. Pred par dana došao je jedan vojnik na ispovjed kod fratra u Kočerinama u Hercegovini, ali je fratar odbio da ga ispovjedi govoreći, da je od biskupa iz Mostara dobio nalog, da komuniste nesmije ispovjedati” (Mate Rupiće, Vladimir Geiger, ur., *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti. Dalmacija /Slavonski Brod; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski institut za povijest, 2011/, 279). Iz ovog je dokumenta uočljivo da se odnosu partizanskih postrojbi prema lokalnom stanovništvu posvećivala velika pozornost te u tom kontekstu djeluje nevjerojatno da bi ta tema bila ispuštena u opisu zauzimanja ovoga mjesta, pogotovo ako se kao relevantna snaga uzimala u obzir formacija zelenoga kadra, odnosno lokalne milicije iz Rakitnoga i Širokoga Brijega, čija je snaga procijenjena na 1200 do 1400 boraca.*

komesaru 4. jugoslavenske armije pukovniku Bošku Šiljegoviću od 16. ožujka posebno je obrađeno pitanje “odnos[a] boraca prema narodu i njihovoj imovini” tijekom bitaka za Široki Brijeg i Mostar. Vezano uz to, Korać je rekao da je među pripadnicima divizije postojala “spremnost da se pojam ‘neprijateljski raspoloženo stanovništvo’ bukvalno shvati, i bez ikakvog laviranja dosledno postupi kao sa takvim”. Korać je takav stav osudio u slučaju Mostara, ali ga je u Širokom Brijegu smatrao ispravnim. Svoj sud objasnio je ovim riječima: “Na Širokom Brijegu bilo je više i grubljih ispada i njima se moglo progledati kroz prste s obzirom na stvarno raspoloženje naroda, ali je ovo utoliko više otežalo sprečavanje ovakvih pojava u samom Mostaru, gdje je situacija bila drugačija.”³⁷

Zamjenik političkoga komesara 26. dalmatinske divizije major Veljko Kadujević u svojem izvješću političkom komesaru 4. armije od 9. travnja osvrnuo se na Koraćevo izvješće te ga dopunio podacima koji nisu spomenuti u njegovu izvješću. Kao prvu i ključnu temu Kadujević je naglasio: “Jačina i čvrstina partijske organizacije u diviziji najbolje se mogla oprobati kroz posljednje pokrete i borbe, počevši od Širokog Brijega pa na ovamo, gdje kroz čitavo to vrijeme nije bilo skoro ni jednog slučaja malodušnosti i popuštanja sa strane članova Partije, što je neosporno jedan od osnovnih uzroka svim vojničkim uspjesima naše divizije.”³⁸

Citirani dijelovi tih dvaju izvješća važni su jer je na temelju njih očito da je zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije ne samo dopustilo nego i poticalo pripadnike divizije na ratne zločine prema stanovništvu Širokoga Brijega i njegove okolice. To je jasno uočljivo usporedbom pohvale izražene u Kadujevićevo izvješću i navođenjem stava “boraca prema narodu i njihovoj imovini” u Koraćevo izvješću. Opisano ponašanje pripadnika 26. dalmatinske divizije za zapovjedništvo divizije postalo je problematično tek kada je ponovljeno i u Mostaru, u kojem je, kako je naglasio Korać, “situacija bila drugačija”.

Iz tih dvaju izvješća uočljivo je da je zapovjedništvo divizije bilo svjesno zločina svojih podređenih prema stanovništvu Širokoga Brijega.³⁹ S obzirom na to, djeluje nevjerojatno da ti zločini u ovom izvješću nisu ni spomenuti, posebno zato što su u vrijeme navodnoga nastanka izvješća bili aktualni zbog usporedbe ponašanja boraca 26. dalmatinske divizije prema stanovništvu Širokoga Brijega i stanovništvu Mostara.

Zbog izostanka spomenutih dviju iznimno važnih činjenica ovo izvješće djeluje kontraproduktivno prema vojnom tijelu kojem je upućeno (odnosno

³⁷ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. IX, knj. 9 (dalje: *Zbornik IX/9*) (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1969), 152-153: Politički komesar 26. dalmatinske divizije Dušan Korać političkom komesaru 4. armije Bošku Šiljegoviću od 16. 3. 1945.

³⁸ *Zbornik IX/9*, 444: Zamjenik političkog komesara 26. dalmatinske divizije Veljko Kadujević političkom komesaru 4. armije Bošku Šiljegoviću od 9. 4. 1945.

³⁹ Navedeni zločini dobili su konkretnu potvrdu u iskopavanju žrtava provedenom nakon sloma socijalističke Jugoslavije, na čijem su temelju sastavljeni popisi ubijenih tijekom i nakon te bitke. Mandić, “Borbe za Široki Brijeg”, 23, 24, 26.

8. dalmatinskom korpusu) jer prešućuje važne događaje na operativnom području divizije.

U skladu s tim, ovaj tekst nije ispunio svoju osnovnu svrhu jer nema karakter izvješća za određeno razdoblje koje je trebao opisati, nego propagandnoga uratka pisanog za publiku koja nema neposredno saznanje o događajima koji se u tekstu spominju. S obzirom na to, ovaj se dokument može smatrati neautentičnim.

Peti razlog

Izgled uvodnoga dijela dokumenta, odnosno njegova formalna dimenzija u odnosu na označeni urudžbeni broj i datum nastanka dokumenta.

Urudžbeni broj dokumenta je 89, a napisan je u gornjem desnom kutu, pa gornji dio dokumenta ima sljedeći izgled:

ŠTAB	Op. br. 89
XXVI. UDARNE DIVIZIJE NOVJ	-----
16. II. 1945.	16. II 1945
ŠTABU VIII. UDARNOG KORPUSA N.O.V.J. ⁴⁰	

Vizualna analiza i usporedba s ostalim dokumentima 26. dalmatinske divizije pokazuje da se predmetni dokument od ostalih razlikuje u dvije bitne stvari. Prva je vezana uz dvostruko navođenje datuma u uvodnom dijelu dokumenta. Za razliku od ovog, na ostalim dokumentima datum je upisan na lijevoj strani, ispod urudžbenoga broja, tako da je čitava desna strana ostala prazna.⁴¹

Druga razlika odnosi se na redni broj ovoga urudžbenog broja, odnosno suodnos ovoga broja i datuma nastanka dokumenta.

U objavljenim izvješćima 26. dalmatinske divizije jasno su vidljivi datum i urudžbeni broj te je uočljiv njihov logičan suodnos. Primjerice, izvješće za rujanj, listopad i prvu polovinu studenoga 1944. napisano je 17. studenoga 1944. (Br. 78/44).⁴² Izvješće za razdoblje od 15. studenoga 1944. do 5. prosinca 1944. napisano je 9. prosinca 1944. (Br. 106/44).⁴³ Izvješće za razdoblje od 5. prosinca 1944. do 19. siječnja 1945. napisano je 19. siječnja 1945. (Br. 165/45). Izvješće

⁴⁰ Zbornik IV/33, 427.

⁴¹ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. V, knj. 35 (dalje: *Zbornik V/35*) (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1967), 263: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 17. 11. 1944.; *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. V, knj. 36 (dalje: *Zbornik V/36*) (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1968), 160: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 9. 12. 1944.; *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. V, knj. 39 (dalje: *Zbornik V/39*) (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1979), 9, 135: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 1. 3. 1945.; 26. dalmatinska divizija 4. jugoslavenskoj armiji 18. 3. 1945.

⁴² *Zbornik V/35*, 263: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 17. 11. 1944.

⁴³ *Zbornik V/36*, 160: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 9. 12. 1944.

za veljaču napisano je 1. ožujka 1945. (Br. 192/45).⁴⁴ Izvješće za ožujak 1945. napisano je 18. ožujka 1945. (Broj: 226/45).⁴⁵ Sva je dokumentacija objavljena u ediciji zbornika dokumenata osim izvješća od 19. siječnja (Br. 165/45), koje je spomenuto u izvješću od 1. ožujka (Br. 192/45).⁴⁶

Raščlambom suodnosa datuma i urudžbenoga broja navedenih izvješća očito je da izvješće napisano 16. veljače 1945. nije moglo imati urudžbeni broj 89 jer je izvješće od 19. siječnja imalo urudžbeni broj 165, a izvješće od 1. ožujka urudžbeni broj 192. S obzirom na to, ovo se izvješće može smatrati neautentičnim.

Redni broj urudžbenoga broja djeluje dodatno sumnjivo s obzirom na to da je prema komentaru uredništva, za razliku od ostalog teksta izvješća "pisan[og] na mašini, latinicom",⁴⁷ "dopisan mastilom",⁴⁸ odnosno naknadno napisan. Samo po sebi, naknadno dopisivanje urudžbenoga broja ne bi se smatralo argumentom neautentičnosti, no u ovom slučaju, u kojem su osim naknadnoga dopisivanja urudžbenoga broja sporni i njegov redni broj i izgled cjelokupnoga uvodnog dijela izvješća (u kojem je urudžbeni broj napisan na desnoj strani, a datum napisan dvaput), ovaj je čimbenik krajnje indikativan. U skladu s tim, unutar ovog konteksta, on pobuđuje dodatnu sumnju u autentičnost ovog izvješća.

Sljedeća okolnost koja upozorava na neautentičnost dokumenta s obzirom na njegovu formalnu dimenziju tiče se nominalnoga datuma njegova nastanka. Datum ovog izvješća može se smatrati spornim, čak i ako se zanemari njegov opisani suodnos s urudžbenim brojem.

Razlog za to činjenica je da je u svim ostalim izvješćima ove divizije vidljivo da je između označenoga datuma nastanka dokumenta i zadnjega dana razdoblja opisanog u izvješću razmak od najviše četiri dana. Takav je, primjerice, slučaj s izvješćem od 9. prosinca 1944., koje je naslovljeno kao "Operativni izvještaj za vrijeme od 15 novembra do 5 decembra 1944 godine".⁴⁹ U ostalim izvješćima ove divizije taj je razmak još kraći i iznosi samo dva dana, kao što je slučaj s izvješćem od 17. studenoga 1944.,⁵⁰ ili jedan dan, kao što je slučaj s izvješćima od 1. i 18. ožujka 1945. godine.⁵¹

U slučaju spornoga izvješća od 16. veljače 1945. taj razmak iznosi čak osam dana, jer je zadnji dan opisanoga razdoblja 8. veljače ("Operativni izvještaj za vrijeme od 30. I. do 8. II. 1945. god.").⁵²

⁴⁴ Zbornik V/39, 9: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 1. 3. 1945.

⁴⁵ Zbornik V/39, 135: 26. dalmatinska divizija 4. jugoslavenskoj armiji 18. 3. 1945.

⁴⁶ Zbornik V/39, 9: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 1. 3. 1945.

⁴⁷ Zbornik IV/33, 427, bilj. 1.

⁴⁸ Zbornik IV/33, 427, bilj. 2.

⁴⁹ Zbornik V/36, 160: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 9. 12. 1944.

⁵⁰ Zbornik V/35, 263: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 17. 11. 1944.

⁵¹ Zbornik V/39, 10, 135: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 1. 3. 1945.; 26. dalmatinska divizija 4. jugoslavenskoj armiji 18. 3. 1945.

⁵² Zbornik IV/33, 427.

Osim atipičnoga razmaka između zadnjega dana opisanog razdoblja i dana nastanka dokumenta očite su i druge nelogičnosti u vezi s nominalnim datumom nastanka dokumenta.

Prvo, u izvješću od 1. ožujka 1945. stoji da je posebno divizijsko izvješće u kojem su opisane borbe za Široki Brijeg i Mostar napisano 18. veljače,⁵³ odnosno dva dana nakon (navodnoga) izvješća u kojem je opisana samo bitka za Široki Brijeg. Usporedbom te činjenice s prethodnom raščlambom vezanom uz vremenski razmak između zadnjega dana razdoblja opisanog u izvješću i dana nastanka izvješća posve je nevjerojatno da bi 26. dalmatinska divizija kasnila sa slanjem izvješća čak osam dana te ga napisala dva dana prije završetka opširnijega teksta unutar kojega su opisane obje bitke.

Drugo, zapovjedništva 8. dalmatinskog korpusa i 26. dalmatinske divizije cijelo su vrijeme izravno kontaktirala. Do zauzimanja Širokoga Brijega oba vojna tijela nalazila su se u Imotskom, a nakon toga su se premjestila u Široki Brijeg.⁵⁴ S obzirom na to, malo je vjerojatno da u razdoblju do 12. veljače, kada je 8. dalmatinski korpus zapovjedio napad na Mostar,⁵⁵ predstavnici 26. dalmatinske divizije nisu pisano ili usmeno izvijestili zapovjedništvo 8. dalmatinskog korpusa, nego su to učinili tek nakon što je zauzet Mostar. Zbog opisanih nelogičnosti, mogućnost da bi analizirano izvješće bilo napisano 16. veljače 1945. djeluje posve nevjerojatno.

S obzirom na spomenute razloge vezane uz izgled uvodnoga dijela dokumenta, odnosno karakter njegova urudžbenoga broja i datuma može se zaključiti da je ovo izvješće posve neautentično.

Zbog toga se ovaj tekst, čak i ako se zanemare prethodna četiri argumenta, može smatrati naknadno kreiranim uratkom, a ne izvješćem napisanim neposredno nakon završetka borbe za Široki Brijeg.

Zaključak

Zauzimanje Širokoga Brijega od strane postrojbi 8. dalmatinskog korpusa NOVJ-a u veljači 1945. u službenoj historiografiji socijalističke Jugoslavije opisano je krajnje propagandistički i neznanstveno. Bitan argument za takav zaključak izvješće je 26. dalmatinske divizije 8. dalmatinskom korpusu od 16. veljače 1945. godine.

⁵³ *Zbornik V/39*, 10: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 1. 3. 1945.

⁵⁴ U zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa za napad na Široki Brijeg od 4. veljače njegovim sjedištem označen je Imotski, a u zapovijedi za napad na Mostar od 12. veljače Široki Brijeg. *Zbornik IV/33*, 122, 299. Prema memoarskom zapisu načelnika štaba 8. dalmatinskog korpusa Ante Biočića, "štab korpusa je stigao u Imotski 2. februara sa štabovima divizija. Tu je još jednom razmotrio lokalnu situaciju". Biočić, "Mostarska operacija", 113.

⁵⁵ *Zbornik V/39*, 10: 26. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 1. 3. 1945.; *Zbornik IV/33*, 299: Zapovijed 8. dalmatinskog korpusa od 12. 2. 1945.; Anić, *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa*, 231.

Taj je dokument objavljen 1970. te citiran u djelima istaknutoga jugoslavenskoga vojnog pisca i sudionika bitke za Široki Brijeg pukovnika Jugoslavenske narodne armije Nikole Anića. U njemu se ne spominju ključne činjenice o samoj bitci i događajima koji su uslijedili nakon njezina završetka. Umjesto toga, tekst obiluje frazama koje ne korespondiraju s podacima navedenim u dokumentu, a karakterističan je i po tome što je u njemu naglašena činjenično netočna tvrdnja o franjevačkom samostanu kao najjačem uporištu širokobriješke posade. Osim zbog toga, dokument se može smatrati spornim i zbog izgleda, koji je posve različit od svih drugih objavljenih dokumenata te postrojbe.

Na temelju tih razloga, spomenuti dokument nema karakter autentičnoga povijesnog izvora, nego naknadnoga uratka pisanog za potrebu stvaranja poslijeratnoga narativa o Širokom Brijegu koji sa stvarnošću ratnih događaja nije imao relevantne činjenične povezanosti.

Arhivi

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – Zbirka mikrofilmova gradiva iz stranih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku, VIII. korpus NOV i PO Hrvatske (HR-HDA-1450).

Objavljeni izvori i literatura

Anić, Nikola. *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske 1943. – 1945.* Split: Savez antifašističkih boraca i antifašista grada Splita, 2004.

Biber, Dušan, ur. *Tito-Churchill. Strogo tajno.* Beograd; Zagreb: Arhiv Jugoslavije; Globus, 1981.

Mandić, Hrvoje. "Borbe za Široki Brijeg od studenog 1944. do 7. veljače 1945." *Polemos. Časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* XVI (2013), br. 32: 13-30.

Matović, Ivo, ur. *Mostarska operacija.* Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1986.

Novak, Viktor. *Magnum Crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj.* Beograd: Nova knjiga, 1989.

Novović, Mirko; Petković, Stevan. *Prva dalmatinska proleterska brigada.* Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1986.

Rako, Milan; Družijanić, Slavko. *Jedanaesta dalmatinska (biokovska) brigada.* Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1987.

Rupić, Mate; Geiger, Vladimir, ur. *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti. Dalmacija.* Slavonski Brod; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski institut za povijest, 2011.

Schraml, Franz. *Hrvatsko ratište. Njemačko-hrvatske legijske divizije – 369., 373., 392. pješ. div. (hrv.) – njihove izobrazbene i doknadne izobrazbene postrojbe*. Zaprešić: Brkić i sin, 1993.

Šumanović, Vladimir. "Zamjena uloga: Kako su u poratnoj propagandi ubojice lagali o žrtvama". *Stopama pobijenih IX* (2016), br. 1 (16).: 15.-25.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom IV, knjiga 33. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1970.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 35. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1967.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 36. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1968.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 37. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1968.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 39. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1979.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom IX, knjiga 8. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1969.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom IX, knjiga 9. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1969.

SUMMARY

ON THE AUTHENTICITY OF THE OF 26th DALMATIAN DIVISION,
VIII DALMATIAN CORPS' REPORT ON 16 FEBRUARY 1945 ABOUT
THE CAPTURE OF ŠIROKI BRIJEG

This paper analyses the authenticity of the published document which, according to the official historiography of Socialist Yugoslavia, the 26th Dalmatian Division sent to the VIII Dalmatian Corps on 16th February 1945. The document describes the arrival of the division on the territory of Herzegovina and a two-day battle for Široki Brijeg (6 – 7 February). Due to its use in the works of Yugoslav People's Army colonel Nikola Anić, a prominent Yugoslav military writer and participant in the battle for Široki Brijeg, this document is considered to be the primary historical source for reconstructing the flow of this battle. However, its authenticity is questionable due to five key circumstances. The reasons for this include not only its contents, but also its physical appearance, which is substantially different from other reports made by the 26th Dalmatian Division.

Key words: World War II; Široki Brijeg; 26th Dalmatian Division; VIII Dalmatian Corps; military documentation